

אוניברסיטת תל-אביב

צומת המזרח התיכון

מרכז משה דיין ללימודי
המזרח התיכון ואפריקה

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו וד"ר הראל חורב כרך 1, גיליון מס' 10, 5 באוקטובר 2011

הסלפים במצרים ומהפכת ה- 25 בינואר 2011: למה לי פוליטיקה עכשיו?

מיכאל ברק

* מוקדש לזכרו של חיים גל ז"ל, חבר וקולגה יקר שנקטף בטרם עת

מהפכת ה- 25 בינואר 2011 הינה, ללא ספק, נקודת המפנה המשמעותית ביותר בתולדות הזרם הסלפי המודרני במצרים, שמספר אנשיו מוערך כיום מעל לכמיליון איש. הזרם הסלפי הינו זרם אסלאמי סוני פונדמנטליסטי השואף לשחזר את רוח האסלאם הבראשיתית של שלושת הדורות הראשונים לאסלאם והדבק במתן פרשנות מילולית של המקורות הקדושים לאסלאם. עד להתפרצות המהפכה התמקדו הקבוצות הסלפיות השונות במצרים ב-**דעוה** כלומר בהפצת המשנה הסלפית, בחינוך ובפעילויות חברתיות אחרות, והקפידו להתרחק באופן גורף מהחיים הפוליטיים. זאת בעיקר בשל חששם, כפי שהתבטאו לא אחת, שמעורבות בפוליטיקה עלולה להשחית את מאמצייהם בבניית חברה אסלאמית הנאמנה למקורות האסלאם. עם זאת, ביום שלאחר הדחתו של הנשיא מובארכ החלו הסלפים להתעורר מ"תרדמתם" בהבינם כי הם עומדים על סף פרשת דרכים היסטורית שבה עליהם לקבל החלטה גורלית לגבי המשך דרכם: האם להמשיך לשבת על הגדר ולהתבונן מהצד על ההתפתחויות הדרמטיות שפוקדות את החברה המצרית, במיוחד בזירה הפוליטית, או שמא להשתתף ולנסות להשפיע על פני המדינה וזהות החברה. הסלפים בחרו, אפוא, בחלופה השנייה ובישרו בכך על פתיחת שלב חדש בתולדות הזרם הסלפי במצרים.

לאמתו של דבר, הסלפים במצרים, למעט כמה מאות בודדים, לא הצטרפו לגלי המחאה ששטפו את המדינה נגד הנשיא מובארכ, ואף התריעו בפני הסכנות הטמונות במהפכה. שתי הקבוצות הסלפיות הגדולות והוותיקות, קבוצת **אל-ג'מעיה אל-שרעייה (האגודה השרעיית)** שנוסדה בקהיר בשנת 1912 וקבוצת **אנצאר אל-סנה אל-מחמדייה (תומכי הסונה של מוחמד)** שנוסדה בקהיר בשנת 1926, אסרו על חבריהן להשתתף בהפגנות נגד המשטר. הן נימקו זאת בכך שכל מחאה המכוונת נגד שליט, עריץ ככל שיהיה, מנוגדת לשריעה ועלולה להוביל לתוהו ובוהו חברתי. קבוצה סלפית בולטת אחרת, **אל-דעוה אל-סלפיה (הקריאה הסלפית)** שנוסדה באלכסנדריה בשנת 1977, הגדירה את המהפכה כבר בימיה הראשונים כתוהו ובוהו גמור, המתבטא ב"הרס רכוש ציבורי ופרטי ו[ב]מעשי ביזה וגניבה. [אירועים אלו] לא נעלמו מעיני אף אחד והם מעמידים את החברה כולה בפני סכנה גדולה ביותר". ב- 1 בפברואר 2011 היא אף קבעה חד משמעית כי "קיים צורך דוחק להחזיר את המצב לקדמותו ואסור לדחוף את המדינה לעבר כאוס נוסף". שיחיים סלפים עצמאיים אחרים כדוגמת השיח' מצטפא אל-עדוי שיגר פנייה נרגשת למפגינים באמצעות הטלוויזיה המצרית וקרא להם לסיים לאלתר את המחאות. אחרים, כדוגמת השיח'

אסאמה אל-קוצי, העדיפו להגיע לכיכר אל-תחריר כדי לדבר אל ליבם של המפגינים ולשכנע אותם לשוב לבתיהם, אך המפגינים גרשו אותם בבושת פנים. היו אף סלפים, דוגמת השיח' מחמוד אל-מצרי, שהרחיקו לכת ופנו למשטר בדרישה לדכא את המחאה על ידי שימוש בכוח מסיבי.

ניכר כי הזרם הסלפי במצרים, ולפחות החלק הארי שלו, העדיף, לעמוד לצדו של המשטר מחשש מפני התדרדרות לכאוס חברתי וכן על סמך הפרשנות ההלכתית הקובעת כי חל איסור חמור לצאת במחאה נגד שליט מכהן. עם זאת, ניתן להצביע על מרכיב נוסף במערכת שיקוליהם לנקוט בעמדה זו, והם היחסים הטובים שהתפתחו בינם לבין משטרו של מובארכ בחמש השנים האחרונות. שלוש סיבות עיקריות עמדו בבסיס התקרבות השלטון אל הסלפים. הראשונה, המשטר ביקש לטפח גורם כוח שיהיה מסוגל לכרסם בבסיס כוחם החברתי של האחים המוסלמים, שהתאפיינו באקטיביזם פוליטי, ואיימו מסורתית על יוקרתו ויציבותו של המשטר. בשנת 2005 זכו האחים המוסלמים בניצחון מזהיר בבחירות שנערכו לפרלמנט המצרי כאשר נציגיהם השיגו 88 מושבים. הסיבה השנייה הייתה רצונו של המשטר לטפח גורם כוח סלפי שישתמש בטרמינולוגיה דתית כדי לבלום חלחול רעיונות רדיקליים מבית מדרשן של קבוצות סלפיות-ג'יהאדיות ובראשן ארגון אל-קאעדה ושמטרתן לעשות דה-לגיטימציה למשטר. הסיבה השלישית הייתה שהזרם הסלפי במצרים לא גילה שאיפות פוליטיות ולכן נתפש כנוח לטיפול בעיני המשטר.

הסלפים מצדם נהנו מפתיחות המשטר כלפיהם שבאה לידי ביטוי, לדוגמא, באישור שניתן להם ב-2006 להקים עשרה ערוצי לוויין סלפיים. הודות לערוצים אלו יכלו הסלפים לחזור לכל בית במצרים, להפיץ את משנתם ולהגדיל את מידת השפעתם על החברה. לכאורה יכול היה המשטר המצרי להיות שבע-רצון נוכח התפתחות זו. אלא שאחוזי הצפייה הגבוהים בערוצים הללו והעלייה בפופולאריות של השיחיים הסלפים שהפכו לכוכבי תקשורת, החלו לעורר חשש כבד בקרב מנגנוני הביטחון המצריים מהתחזקות גדולה מדי של הזרם הסלפי ולפיכך הורו על סגירת מרבית הערוצים באוקטובר 2010.

למרות מורת הרוח שהביעו כמה סלפים כלפי צעד זה, לא העיבה סגירת הערוצים על יחסי הזרם עם משטר מבארכ. הסיבה לכך הייתה שההזדקקות ההדדית של שני הצדדים זה לזה נותרה בעינה. בדצמבר 2010 ניתנה תזכורת להמשך ה"רומן" בין השניים עת פרסם השיח' הסלפי מחמוד עאמר לטפי, ראש קבוצת **אנצאר אל-סנה אל-מחמדייה** בדמנהור, פסק הלכה שהתיר למעשה למשטר לשפוך את דמו של מחמד אל-בראדאעי, יו"ר הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית לשעבר ופעיל אופוזיציה בולט. זאת בטענה כי הוא נחשב למורד שסיכן את יציבות המשטר כיוון שקרא למרי אזרחי אם לא תשונה החוקה. ברי שניכר כאן רצון למצוא חן בעיני המשטר המכהן על ידי קעקוע דמותו של אל-בראדאעי, במיוחד על רקע מועד הבחירות הקרב לנשיאות מצרים שאמורות היו להתקיים באוקטובר 2011.

הדחתו של מובארכ, ופתיחת השערים לכניסתם של כוחות פוליטיים חדשים וישנים לזירה הפוליטית גרמו כאמור לתפנית בדפוסי הפעולה של הסלפים שלראשונה בתולדותיהם החליטו לתרגם את כוחם החברתי לכוח פוליטי. ב-21 באפריל 2011 הכריזה הקבוצה הסלפית **אל-דעוה אל-סלפיה** על הקמת מפלגה פוליטית חדשה בשם **אל-נור** (האור), שהייתה בבחינת סנונית ראשונה שבישרה על הקמת מפלגות סלפיות נוספות במצרים, כמו מפלגת **אל-פצ'ילה** (נוסדה באפריל 2011), מפלגת **אל-אצאלה** (נוסדה בראשית יולי 2011) ומפלגת **אל-אצלאח** (נוסדה באמצע ספטמבר 2011). בפסק הלכה שפרסמה קבעה

קבוצת **אל-דעוה אל-סלפיה** כי ההצטרפות למפלגות הסלפיות הינה חובה הלכתית ואילו ההצטרפות למפלגות חילוניות אסורה בתכלית האיסור. זאת בשל שאיפתן של המפלגות החילוניות לקדם סדר יום חילוני אנטי-אסלאמי החותר לבטל את הסעיף השני בחוקה המצרית, המגדיר את האסלאם כדת המדינה ואת השריעה כמקור החקיקה העיקרי. המפלגות הסלפיות החדשות וכך גם שיחיים סלפים עצמאיים, דוגמת אסאמה אל-קוצי, ציינו כי החליטו לשנות דעתם ולהיכנס לזירה הפוליטית בשל חששם מטשטוש זהותה האסלאמית של מצרים ונוכח התחזקות הכוחות החילוניים אותם ביקשו לבלום. סיבה נוספת לטענתם היא חלון ההזדמנויות שנפתח בפניהם להפוך את מצרים למדינה אסלאמית.

עדות מובהקת למגמה זו ניכרה בהקמתה של **מועצת השורא של חכמי ההלכה** בראשית מרץ 2011. גוף זה, המאגד בתוכו שורה של שיחיים סלפים בולטים, נועד להפעיל לחץ פוליטי על מקבלי ההחלטות במדינה שלא לבטל את הסעיף השני בחוקה המצרית המבטיח לפעול למען יישום השריעה במדינה. ארגון גג נוסף בשם **קואליציית הכוחות האסלאמיים**, הכולל בתוכו שורה של שיחיים סלפים בולטים, מפלגות אסלאמיות וכוחות אסלאמיסטיים אחרים כדוגמת **האחים המוסלמים ואל-ג'מאעה אל-אסלאמיה** נוסד גם הוא על אותו בסיס. ב-29 ביולי 2011 ניתן לכך ביטוי בשטח עת יצאו עשרות אלפי סלפים יחד עם חברי האחים המוסלמים והג'מאעה האסלאמיה לכיכר אל-תחריר לאחר תפילת יום השישי, אשר כונה על ידם כ"יום השישי לשמירה על השריעה". בהפגנה שערכו נשמעו סיסמאות כמו "העם רוצה שריעה" או "הקוראן הוא חוקתנו".

הבעיה המרכזית העומדת כיום בפני הסלפים במצרים הינה העדר תכנית פוליטית סדורה ומקפת או חזון מדיני ברור. הדבר נובע במידה רבה מהימנעותם משך עשרות בשנים מעיסוק בחיים הפוליטיים. בעקבות השינוי הפתאומי שהתחולל במרחב הפוליטי במצרים מצאו עצמם הסלפים בלתי מוכנים וללא כל ניסיון פוליטי שיוכל לסייע להם לקדם את סדר היום האסלאמי שלהם. נראה כי הם מבקשים לפצות על חסך זה באמצעות כינון בריתות עם גורמי כוח שלהם ניסיון פוליטי רב, כדוגמת האחים המוסלמים. אם עד המהפכה במצרים היו האחים המוסלמים שנואי נפשם של הסלפים הרי שכעת נאותו לשתף עמם פעולה במטרה לקדם את המטרות האסלאמיות שלהם, ואילו האחים המוסלמים זקוקים לסלפים בשל הפופולאריות הרבה שלהם זוכים בחברה המצרית. יחד עם זאת, היריבות המסורתית בין השניים, הרצון להגדיל את כוחם החברתי אחד על חשבון רעהו, וחילוקי הדעות המתעוררים כבר עתה ביניהם מצביעים על שברירות הברית ועל ארעיותה. אולם מוקדם מדי לקבוע אם תוכיח עצמה או לא ביום מועד הבחירות.

אשר לתגובת המשטר החדש, נראה כי המועצה הצבאית העליונה מעדיפה להעלים עין מהתפתחויות אלו בשל החשש מאובדן יציבות מדינית ובשל רגישותה הגבוהה לרחשי הציבור והניסיון לרצותו, בין השאר, על ידי הצגת תדמית של מי ששומרת על ערכי המהפכה. יחד עם זאת, ברור כי אין היא מעוניינת שהמדינה תעבור לשליטת הכוחות האסלאמיסטים. אולם כבר עתה ברור כי המשך עצימת עיניה של ההנהגה מתפרשת כחולשה בקרב חוגים אסלאמיסטים וחלקם רואים לנכון לנצל זאת כדי להחריף את הטון ולדרוש ממנה להיענות לדרישותיהם. ב-1 באוקטובר 2011 ניתן לכך ביטוי מובהק עת איימה מפלגת **אל-נוור** הסלפית "להקריב אלפי שהידים אם השלטון הצבאי יישאר על כנו. הם [הכוונה לאנשי הצבא, הערת מ.ב.] אמנם שמרו על המהפכה ואנו מודים להם על כך, אך אנו מבקשים שהם יחזרו למחנותיהם הצבאיים. זאת מכיוון שאנו רוצים [להחיל] את שלטון השריעה האסלאמית ולכונן מדינה אסלאמית. איננו מתכוונים

לשוב כלל לאחור, מכיוון שלמדנו היטב מהו הלקח. אללה העניק לנו את המהפכה הזו כדי שנישא מעלה את קולנו". המשטר הצבאי נמצא, אפוא, על פרשת דרכים וקשה להעריך מה תהיה תגובתו נוכח התגברות הקולות בחברה הקוראים להשלטת השריעה ולהפיכתה של מצרים למדינה אסלאמית.

מיכאל ברק הוא דוקטורנט בביה"ס להיסטוריה באוניברסיטת ת"א, מתמחה בתנועות סלפיות וצופיות בעולם הערבי.

במידה והינך מבקש להכנס באופן קבוע לרשימת התפוצה של מאמרי "צומת המזה"ת" אנא שלח הודעה ל Dayancen@post.tau.ac.il
הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".